

MED MINNEN FRÅN FORNSTORA DAR

Min ungdoms Kalmar

Flera av den sena vikingatidens och den tidiga medeltidens svenska städer anlades vid vatten. I en tid då vägnätet till lands var outvecklat tog man sig med fördel fram till sjöss. Vattnet skilde inte åt, det förband. Till de här städerna hör Birka, Sigtuna och Visby. Hit hör också Kalmar, som växte upp vid den viktiga handelsleden Kalmarsund.

Första gången Kalmar nämns i historien är just i samband med Kalmarsund. På en runsten i Södermanland från 1000-talet talas om en man som dräpts vid 'Kalmarnasundum'. Men bebyggelsen vid Kalmar är mycket äldre – det framgår av en rad gravar från järnåldern.

Under medeltiden blev Kalmar en av Sveriges mest betydelsefulla städer. Tjära och timmer som kom från skogarna i Småland hörde till det som exporterades från staden. Öl, vin och framför allt salt var importvaror. De första handelsmännen i staden var – liksom i Visby – tyskar, även om Kalmar inte tillhörde Hansan.

Den första befästningsanläggningen var en så kallad kastal, ett rundtorn som det fortfarande finns rester kvar av i det nuvarande slottet. Tillsammans med befästa kyrkor i omnejden utgjorde kastalen skydd och försvar mot yttre fiender. Senare under medeltiden byggdes försvarsverket ut till ett slott med det stora, kvadratiska Kuretornet i centrum.

Kalmar var inte bara en viktig handelsstad under medeltiden. Den var

Kalmar med sin vasaborg var en gång en av Nordens viktigaste städer och är en del av vårt kulturarv. Historikern och journalisten Hans Villius återvänder till sin barndomsstad och berättar om dess historia och om sin egen uppväxt och sina minnen från 1930-talets Kalmar.

också en politisk knutpunkt där beslut fattades vid olika möten. Det mest kända är förstas mötet i juni 1397 – Kalmarunionen – då Sverige, Danmark och Norge förenades i union och Erik av Pommern kröntes till kung i alla de tre rikena. Kalmarunionen kom att bestå medeltiden ut, låt vara med många sönderslitande stridigheter.

Även under vasatiden kom Kalmar att behålla sin betydelsefulla roll, framför allt som rikets södra gränsfästning mot Danmark. Det var under Gustav Vasas tid som slottet fick de fyra stora rundtornen, postejerna, så karakteristiska för den tidens borgar i Sverige.

Gustav Vasa, den hårdföre riksbyggaren, såg mest till nyttan. Det var först under sönerna, Erik XIV och Johan III, som prakten och flärden kom in i bilden. Det var så salarna och gemakerna

fick sin renässansinredning och den vackra brunnen på inre borggården uppfördes.

Den nya staden

Åren 1611–13 då Kalmarkriget rasade var en olycklig tid för staden. Inte nog med att slottet måste överlätas till danskarna; staden, belägen väster om fästningen, härjades svårt av fienden.

Året 1647 blev ett nytt oår, då ödelades staden av brand. Beslut fattades att flytta staden till en ö strax norr om slottet, Kvarnholmen. Den nya staden byggdes upp med ett rätvinkligt gatunät, helt olikt den gamla stadens slingrande gator och gränder.

I den nya staden uppfördes många vackra byggnadsverk i barockstil, men i realiteten var Kalmars storhetstid nu till ända. Det berodde i första hand på freden i Roskilde 1658, då bland annat Blekinge tillföll Sverige. Det betydde att Kalmar förlorade sin roll som utpost mot det danska riket på samma sätt som Kristianopol, det medeltida Avaskär, miste sin roll som dansk utpost mot Sverige.

Med tiden förföll slottet allt mer. Det användes en tid som kronobränneri och spannmålmagasin, ja till och med som fängelse. Det var först långt in på 1800-talet som det restaurerades och då försågs med de tornhuvar som ger det dess nuvarande profil.

Med tiden blev Kalmar en svensk landsortsstad som många andra, ligande en smula vid sidan om allfarvä-

Så här ser jag ut på gamla dar på väg mot 80 år. Annars känns jag mera igen på rösten än på utseendet säger folk.

Sextonhundratalets kanoner står uppställda på slottets västra och södra vall. I bakgrunden det medeltida Kuretornet kring vilket slottet byggdes upp.

Detalj från dekoren i kung Eriks gemak. Erik XIV vistades som hertig ofta på Kalmar slott och lät utsmycka det i renässansstil.

garna. Ännu på 1940-talet tog det fem timmar att resa med tåg från Kalmar till Nässjö ett stycke längre upp i norra Småland. Landsvägen norrut gick på slingrande grusvägar genom de små byarna längs kusten. I dag har förbindelserna förbättrats väsentligt. Inte minst har flyget och Ölandsbron betytt mycket. Kalmar har blivit en populär turiststad och befolkningen har nära nog fördubblats under de senaste 50 åren. Men medeltidens och vasatidens storhet kommer Kalmar aldrig mer att uppleva.

I min ungdoms Kalmar

När jag växte upp i Kalmar för nu många år sedan var svallvågorna efter 1800-talets nationalism fortfarande

märkbara. Den 6 november 1932 skulle 300-årsminnet av Gustav 11 Adolfs död högtidlighållas. Lärare och elever tågade med fanborg och musikkår i spetsen till slottet. Jag var nio år och för ung för att tåga med, men jag gick till borggården och lyssnade på talet om hjältekonungen, och Carl Snoilskys dikt Lützen. Mina ögon tårades vid raderna om det tragiska slutet:

I famnen på Pappenheims mörka tropp
hann ingen den vacklande följa.

Det gula kyllret slöks ensamt opp
av järnmännens rasslande bölja.

Det hörde till att man skulle spotta på en maskaron i sten som fanns på sidan av en trappa på borggården. Den ansågs föreställa Krister Some som 1611

överlämnat slottet till danskarna utan strid. Det skulle dröja tio år innan jag förstod att lämpa den nationalistiska bråten över bord. Jag hade börjat läsa historia vid universitetet och fått veta att Krister Some av brist på ammunition måst kapitulera; mot slutet hade försvararna värjt sig med stenar upprävd från borggården. Dessutom föreställde maskaronen förmodligen någon helt annan. Dubbel anledning således att inte spotta!

Planicka, Setsda och Guajngoses

En nioårings tankar upptogs annars sällan av Sveriges förflutna, ärorikt eller inte, det handlade mest om något så konkret som fotboll. Det var en höjd-

Vy över Kalmar från helikopter. I förgrunden ligger slottet och bakom syns Kvarnholmen dit den gamla staden flyttades på 1600-talet. Längst bort Ölandsbron, som förbinder Öland med fastlandet. I min ungdom fanns bara båtförbindelse, och varje resa var något av ett äventyr.

punkt när man efter skolvslutningen fick pengar till en ny fotboll. Den inhandlades i Castegrens sportaffär på Larmgatan. Castegren var back i Kalmar FF och naturligtvis en idol för många av oss pojkar. Vilken lycka att känna doften av det nya, blanka lädret och studsa bollen mot stenväggen på trottoaren på vägen hem!

Min två år äldre bror och jag satte ihop ett världslag som skulle spela mot Mars, och Mars skulle aldrig haft en chans – vårt lag skulle säkert ha vunnit med minst 7-0. Självskriften målvakt var tjecken Planicka, lika självskriften vänster var österrikaren Sindelar. Laguppställningen från mål till högerytter med nioåringens uttal av främmande egennamn: Planicka, Setsda, Guajngo-

ses, Wagner, Sepan, Kopping, Guajta, Irraragori, Sindelar, Bastin, Brook.

Jag hörde nog till de mer välartade eleverna i skolan men under tonåren i mitten av 30-talet blev det en del pojkestreck. Vi smugglade cigaretter från båtar i hamnen, smygrökte i Stadsparken, plockade ner skyltar eller vände dem fel. En gång lyfte vi ner den förgyllda hjorten ovanför apoteket, lade den framför ingången och repade gräs till den, så att den hade något att äta.

«Sanningen skall göra eder fria»

Så småningom, 1941, blev det studentexamen. Jag tillhörde den första kullen som utexaminerades från det nya läroverket – uppfört efter ritningar av Rag-

nar Östberg – det som i dag heter Stagneliusskolan. Jag skulle upp i muntan som det hette, i historia. Jag läste på om 30-åriga kriget och hade turen att få frågor just på det. Jag kunde beskriva slaguppställningen vid slaget vid Wittstock 1636 och räkna upp vad Sverige fick i Westfaliska freden: Vorpommern, ett stycke av Hinterpommern, öarna Rügen, Usedom och Wollin, biskopsdömena Bremen och Verden, staden Wismar med dess område samt fem miljoner riksdaler specie åt sina trupper. Vad riksdaler specie innebar hade jag inte en aning om, men rabbla det kunde jag.

Sedan kastades de gamla skolmössorna med jubelrop ut från det öppna fönstret ovanför devisen «Sanningen

Huvudingången till Kalmar högre allmänna läroverk, Stagneliusskolan som det heter i dag. Byggnaden är uppförd efter ritningar av Ragnar Östberg. Kalmariter påstår att Östberg tränade sig på Stockholms stadshus innan han ritade skolan.

Maskaron i sten på slottets inre borggård. Den påstods felaktigt föreställa Krister Some som 1611 uppgav slottet till danskarna.

I Kalmar finns flera praktfulla byggnadsverk från stormaktstiden. Vid Stortorget ligger domkyrkan och rådhuset och bara några kvarter därifrån den vackra porten Kavaljeren som öppnar sig mot hamnen.

skall göra eder fria». Efter tåget genom staden följde det obligatoriska hissandet på Larmtorget vid Vasabrunnen. Då som nu var uppfinningsrikedomen stor när det gällde transportmedel för hemfärden. Jag skulle som i sagan fara på en flygande matta. Men man glömde att stötta upp mattan med något hårt underlag så jag försvann i en djup grop, helt osynlig för alla som stod längs färdvägen.

Examenstörst

Till studenten hörde naturligtvis fester. Jag minns en, eller rättare sagt efterspelet till en sådan. Rektor Hjalmar Nilsson bodde med hustru och tre söner i en villa i stadsdelen Ängö. I undervåningen bodde deras två mostrar, Signe och Elin Karlsson. Signe Karlsson minns jag särskilt för hennes smält genialiska bröllopstelegram som lød: Signe brud, signe brudgum, Signe Karlsson.

På den här tiden fanns ännu brattsystemet kvar som gav kvinnor en månatlig ranson av alkohol som var långt mindre än männens cirka två liter. Det bekom inte mostrarna något eftersom de inte nyttjade starkt. Men ransonen skulle givetvis tas ut, det var en demokratisk rättighet.

På somrarna flyttade föräldrarna och mostrarna ut till sommarstugor på

Öland. Läget var idealiskt för en fest. När sedan sommaren närmade sig sitt slut och man flyttade tillbaka till staden hördes en dag en röst från undervåningen:

- Jan!
- Ja, moster Elin.
- Har du varit i vårt spritskåp?
- Ja, moster Elin förstår, vi hade en fest, och då lånade vi lite.
- Konstpaus. Sedan:
- Men sex liter, Jan!

Efter alla de år som gått sedan jag var bosatt i Kalmar är jag förvånad över hur mycket av det gamla som finns kvar. Inte bara självklarheter som slottet, Kavaljeren, den vackra porten i resterna av den gamla stadsmuren, Rådhuset – båda från slutet av 1600-talet – och domkyrkan byggd av Nikodemus Tessin d. ä. Det var här på Stortorget en buss en gång stannade med Duke Ellingtons orkester på besök. En av medlemmarna klev ur, tittade på kyrkan och frågade förvirrad: Is this Vienna?

Också mycket annat har pietetsfullt bevarats även om också Kalmar har drabbats av den byggnadsstil från 1960-talet som elakt döpts till Domuskartonger eller tårkartonger.

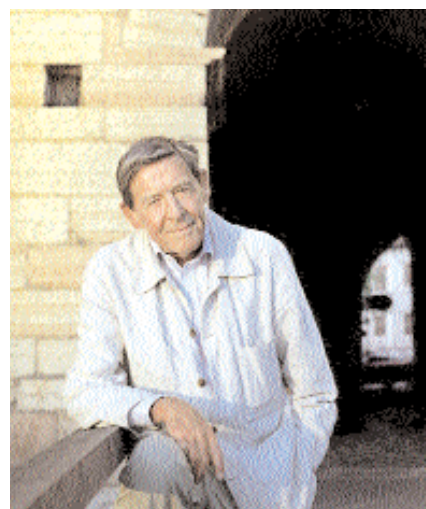
Det är klart att om en gammal kalmarit talar varmt om sin stad så ligger det nära till hands att kalla honom lo-

kalpatriot. Men även den som ser med mera oförvillad blick är nog beredd att medge att Kalmar hör till Sveriges allra vackraste städer. ■

*Hans Villius;
Historiker och journalist,
född i Kalmar 1923.*

Fil. dr och docent i historia i Lund 1951.

Hans Villius fick – tillsammans med kollegan Olle Häger – professors namn 1996 som erkännande för en rad uppmärksammade tv-program. Stora Journalistpriset 1986, Publicistklubbens pris Guld-pennan 1991 och Kalmar kommuns kulturpris 2000.

Bakom mig Västerport, en del av den gamla stadsmuren. Porten byggdes i trubbig vinkel för att hindra fiendens skott att tränga in rakt genom porten.

Vasabrunnen på Larmtorget. Gustav Eriksson Vasa landsteg 1520 vid Stensö söder om Kalmar efter att ha flytt från fångenskapen i Danmark. Brunnen invigdes 1926 av Gustav v.